

**ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ
КАТЕДРА „ИКОНОМИЧЕСКИ НАУКИ“**

ПЕТКО НАЖАД МИРАН

***ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА КОМПЕНСИРАНЕ НА НЕРАВЕНСТВОТО В
РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО НА ДОХОДА ЧРЕЗ ДЕЙНОСТИТЕ НА
ЕВРОПЕЙСКИЯ СОЦИАЛЕН ФОНД***

АВТОРЕФЕРАТ

**ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР“**

Област на висше образование:

3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление:

3.8. Икономика

Докторска програма:

Политическа икономия

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

проф. д-р Пламен Д. Чипев

Пловдив, 2016 г.

Дисертационният труд е обсъден на заседание и насочен за защита с решение на Катедрения съвет на катедра „Икономически науки” към Факултета по икономически и социални науки на ПУ „Паисий Хилендарски” гр. Пловдив от 06.07.2016 г.

Дисертационният труд е с общ обем 277 страници, като по ред в изследването са: титулна страница, посвещение и признателност – 2 страници; съдържание – 2 страници; списък на съкращенията – 2 страници; списък на таблици и фигури – 5 страници; въведение, три глави и заключение – 227 страници; приложения – 19 страници и използвана литература – 20 страници. В подкрепа на изложението са включени 34 таблици и 76 фигури. Библиографията включва 229 източника, от които 57 на български език и 172 на английски език.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 17.10.2016 г. от 13:00 часа в 126 каб. на ПУ „Паисий Хилендарски” гр. Пловдив на открито заседание на Научното жури.

Материалите по защитата са на разположение в Библиотека на ПУ „Паисий Хилендарски” гр. Пловдив.

Авторът е редовен докторант в катедра „Икономически науки“ към Факултет по икономически и социални науки на ПУ „Паисий Хилендарски“.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	4
1.1. АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА	4
1.2. ОСНОВНА ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	6
1.3. ОБЕКТ И ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	7
1.4. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ТЕЗА	7
1.5. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	8
1.6. ОГРАНИЧЕНИЯ В ОБХВАТА НА ИЗСЛЕДВАНЕ	9
2. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	9
3. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	12
3.1. ПЪРВА ГЛАВА: „ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ КЪМ ПРОБЛЕМИТЕ НА НЕРАВЕНСТВОТО В РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО НА ДОХОДА“	12
3.2. ВТОРА ГЛАВА: „НЕРАВЕНСТВО В РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО НА ДОХОДА: ФАКТОРИ, ПОСЛЕДИЦИ, МОДЕЛИ НА РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ“	18
3.3. ТРЕТА ГЛАВА: „ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД И ПОЛИТИКИ ЗА НАМАЛЯВАНЕ НА НЕРАВЕНСТВОТО В ДОХОДИТЕ. ФОНДЪТ В БЪЛГАРИЯ ОТ 2007 Г. ДО ДНЕС“	23
3.4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ	28
4. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	31
5. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА И ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	33

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1. Актуалност на темата

Неравенството в разпределението на дохода в съвременната икономическа теория се оказва силно подценяван проблем, който рядко намира място в актуалния икономически дискурс на мейнстрийм икономикса от последните десетилетия. То остава в сянката на по-важни, на пръв поглед, проблеми като бизнес цикъл и икономически растеж, безработица, данъчна политика, факторна производителност и глобализация на икономиката. Това се дължи на множество фактори, сред които основен е изменението в разбирането за справедливостта в рамките на доминиращата икономическа теория. При едни направления и икономисти за справедливо се приема по-равномерно заплащане и облагодетелстване на по-голямата част от общество в резултат на икономическия растеж. При други, самата идея за намеса в резултатите от пазара е несправедлива.

С настъпването на финансовата и икономическа криза от 2008 г. и ръста на бедността и социалното изключване в много страни от цял свят на фона на нарастване на брутния вътрешен продукт при тях, подходното неравенство отново навлезе в полезрението на икономическата наука. Новите изследвания показват обхватът на проблема в дълбочина и ширина, който е в състояние да измести всички останали предизвикателства пред стопанствата на национално и глобално равнище и да се превърне в проблем №1 за икономиките по света. Като доказателство за това е фактът, че от 2012 г., в рамките на 3 последователни години, подходното неравенство заема челното място сред рисковете с най-голяма вероятност за проявление и остава в групата на най-значимите рискове и до днес (The Global Risks Report 2016, 2016). Във връзка с това актуалността на проблема се обуславя на първо място от промяната в икономическия модел и / или икономическите политики от началото на 80-те и 90-те години насам, които при едни държави доведе до постепенно, а при други до по-рязко нарастване на подходното неравенство. Съединените щати достигат и надхвърлят стойностите, които са били характерни за страната през първата третина на 20 век, когато в страната са се прилагали сходни с настоящите икономически политики (Spence, 2014). Голямата депресия от 1929-1933 г. е предхождана и съпроводена от относително същите нива на подходно разпределение в САЩ, които се наблюдават и при кризата от 2008 г.

В Европа също се наблюдава тенденция към нарастване на неравенството, след значителния спад в годините след Втората световна война. Дори и скандинавските държави, които са известни със силната си преразпределителна политика, не правят изключение. Степента на нарастване, разбира се, варира за страните на стария континент.

Икономическият преход в България бе съпроводен от процеси на преразпределение на производствени фактори, което даде отражение върху доходното разпределение. При прехода от централно планирано стопанство към пазарна икономика е нормално да се наблюдава разрастване на доходите от капитал, земя и финансови операции за сметка на свиването на доходите от труд в известни граници. Голяма част от капитала у нас обаче се концентрира в ръцете на сравнително малко стопански субекти. Доходите от труд съкратиха дела си в структурата на доходите и въпреки, че стойностите на БВП на глава от населението бяха възстановени и значително надхвърлени, делът на работните заплати в структурата на доходите все още е значително под равнището от 1990 г. (Tsanov et al., 2013). Тези процеси доведоха до едно от най-бързите нараствания на неравенството в дохода в Европейския съюз.

На второ място, неравенството е характерна черта на пазарната икономика и в рамките на съвременната икономическа теория се обяснява с факторното разпределение на дохода. Разпространението икономическите политики, основани на принципа *laissez-faire*, който обединява все по-засилващата се роля на пазарните отношения и отслабването на намесата на държавата в икономиката, очертават пътя на задълбочаване на неравенството. Функционалното разпределение обяснява в известна степен неравенството при пазарния доход, докато свиването на социалните политики и намаляването на данъчната прогресия усилва неравенството при разполагаемия доход. Прогресивното данъчно облагане в България постепенно бе свито и заменено с пропорционална данъчна ставка, което допълнително подхрани ръста в доходното неравенство в страната.

На трето място, негативните последици от неравенството в разпределението на дохода непрекъснато нарастват, както в дълбочина, така и в ширина. Това в голяма степен се дължи на инертността на провежданите понастоящем икономически и социални политики и слабата воля за тяхната промяна, въпреки множеството противоречия и неопровержими критики към тях. Тези тенденции налагат да се направи бърза и точна оценка на последиците, които обхващат изключително широк спектър от икономическата, социалната и политическата сфери. Неравенството

доказано възпрепятства икономическия растеж, води до ръст на бедността и социалното изключване и поставя под съмнение устоите на демократичните процеси. То засяга негативно всички доходни групи, макар и на пръв поглед да изглежда, че това е игра от типа „печеливш-губещ“. При достигане на високи нива, неравенството има потенциала да разруши установения политически и икономически модел и да върне общественото развитие десетилетия назад.

На последно място, но не и по значимост, са докладите от изследванията на редица световноизвестни научно-изследователски институти и авторитетни международни организации, сред които Международният валутен фонд, Световната банка, Световния икономически форум и др., както и множество изследвания на водещи икономисти, които определят неравенството в разпределението на дохода като един от главните проблеми, пред които са изправени икономическата наука и икономическите политики. Той тепърва очаква да намери своето адекватно доказано решение, както на теоретично, така и на практическо равнище.

1.2. Основна цел и задачи на изследването

Основната цел на дисертационното изследване е да се даде оценка за възможността за компенсиране на неравенството в разпределението на доходите в България и другите страни от Европейския съюз, както и за ЕС-27 като цяло, чрез програмите и проектите, финансирани по линия на Европейския социален фонд в периода от 2007 г. до настоящия момент, и да се формулират предложения за алтернативни мерки и политики за справяне с проблема. За постигането на така формулираната цел, дисертационното изследване се фокусира върху **следните задачи**:

1. Изследване на теоретичните направления за разпределението и преразпределението на доходите и отношението им към неравенството. Анализ на замяната на равенство срещу ефективност.

2. Проследяване развитието на неравенството в развитите държави, включително и България.

3. Анализирание на основните фактори, като предпоставки за нарастване на диференциацията в доходите и последиците от нея.

4. Изследване на съвременните икономически модели на разпределение и преразпределение на доходи и съпоставка на основните тенденции на развитие при тях.

5. Анализ на разпределението на средства от Европейския социален фонд за държавите от ЕС, включително и България в програмните периоди 2007-2013 г. и 2014-2020 г.

6. Корелационен и регресионен анализ на динамични и вариационни статистически редове между усвоените средства по Европейския социален фонд или общо за Европейските структурни и инвестиционни фондове от една страна и коефициента на Джини или други променливи от друга страна.

7. Определяне на средата за реализация на програмите от Европейския социален фонд, подходяща за намаляване на високото неравенство в доходите.

1.3. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в настоящия дисертационен труд са актуалните процеси на задълбочаващо се неравенство в разпределението на доходите в развитите страни – Европейският съюз, САЩ и Япония, както и изследване на последиците от високите нива на неравенство и политиките, които могат съществено да повлияят върху тях. На тази основа се търсят проявленията и възможностите за намаляването му в България.

Предмет на изследването са възможностите за въздействие (и противодействие) върху крайната подходна диференциация чрез политиките, реализирани по линия на Европейския социален фонд, общо за Европейските структурни и инвестиционни фондове, както и чрез икономическите и социални политики на национално равнище в по-широк план. Изследването се насочва към финансовите инструменти на Съюза, тъй като последиците от неравенството в разпределението на дохода пряко кореспондират с основните цели, заложен в програмите на ЕСИФ, като регионална и социална кохезия, а ЕСФ акцентира именно върху представителите на нискодоходните групи.

1.4. Изследователска теза

Основната теза, защитавана в дисертационното изследване е, че неравенството е сериозен социално-икономически проблем, както на регионално и национално ниво, така и на глобално равнище. Той е подхранван от множество фактори, които самостоятелно и в комбинация помежду си му позволяват да се самозахранва след достигане на определено равнище. Поради тази причина е необходим комплексен подход за справяне с високите нива на подходно неравенство. Тъй като Европейският социален фонд насочва своите средства към сфери, явяващи се причина за, или

последница от, доходното неравенство и следва да се наблюдава намаляване на диференциацията в доходите, както в страните, така и между регионите на ЕС. **Хипотезите**, върху които се изгражда основната теза са, че:

1. При така формулираните цели на Европейския социален фонд и целевите групи, които обхваща по отношение на участници в програми и проекти, финансирани по негова линия, фондът е ефективен и може да повлияе положително върху високите нива на неравенство в доходите в България, в другите страни-членки от Европейския съюз и в ЕС-27 като цяло.

2. Ако мерките по Европейския социален фонд се окажат неефективни, фондът би могъл да стане ефективен при наличието на определени социално-икономически условия в държавите, в които оперира фонда.

3. Програмите по Европейските структурни и инвестиционни фондове като цяло, насочени към слаборазвитите региони на ЕС, могат да окажат влияние върху крайната диференциация в доходите на ниво регион и страна.

4. Инвестициите в образование и здравеопазване могат да повлияят върху заетостта, спадът в безработицата обаче трябва да се разглежда като необходимо, но не и достатъчно условие за намаляване на неравенството в доходите.

1.5. Методология на изследването

Методологията за постигане на поставената цел в дисертационното изследване се базира на анализ на статистически данни, като се търсят зависимостите между отделните величини. Извършва се обзор, сравнителен и критичен анализ, както на научната литература, така и на теоретични модели и типове политики на разпределение и преразпределение на дохода. Набляга се на графичното и табличното представяне на актуални данни от емпирични изследвания с доказателствен потенциал. Прилага се индуктивен и дедуктивен подход за извеждане на закономерности. Направен е разбор са редица официални документи и становища на международни организации. Прилага се корелационен и регресионен анализ на динамични и вариационни статистически редове, при цялата условност на този подход, за установяване наличието на корелационни зависимости, като се взема под внимание и възможността за проява на автокорелация.

1.6. Ограничения в обхвата на изследване

Основно ограничение при изследването на неравенството в разпределението на дохода, което следва от липса на единна теория по отношение на неравенството, е представянето и анализирането на възгледите на отделни икономисти и школи, занимаващи се с проблема.

Следващото ограничение се налага от наличието на достатъчно статистически данни от *надеждни източници*, които съществуват само за ограничен брой развити държави, като най-многообразни и достъпни са те за Съединените щати. Това се дължи на насоченото внимание на учените към страната в резултат на влиянието ѝ върху икономическите и политическите процеси в света и като един от основните теоретични центрове на икономическата наука.

На трето място, представянето на факторите е направено по обособени групи *доколкото е възможно*, но поради множеството фактори и зависимости с неравенството се набляга само на тези с най-силни негативни ефекти върху поголемите групи или обществото като цяло.

На четвърто място, отново поради множеството последици, в дисертационното изследване се набляга само на най-главните от тях по отношение на обхват и въздействие.

На пето място, в настоящия труд се разглежда усвояването на средства по Европейския социален фонд и общо за Европейските структурни и инвестиционни фондове от 2007 г. насам с цел да се анализира представянето на България спрямо другите страни от Съюза.

2. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е с общ обем 277 страници, като по ред в изследването са: титулна страница, посвещение и признателност – 2 страници; съдържание – 2 страници; списък на съкращенията – 2 страници; списък на таблици и фигури – 5 страници; въведение, три глави и заключение – 227 страници; приложения – 19 страници и използвана литература – 20 страници. В подкрепа на изложението са включени 34 таблици и 76 фигури. Библиографията включва 229 източника, от които 57 на български език и 172 на английски език.

В композиционно отношение дисертационният труд е организиран в следната структура:

ТИТУЛНА СТРАНИЦА

ПОСВЕЩЕНИЕ И ПРИЗНАТЕЛНОСТ

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИ И ФИГУРИ

**ПЪРВА ГЛАВА: „Теоретични подходи към проблемите на неравенството в
разпределението на дохода“**

1. Проблемът за неравенството в класическата икономическа теория

2. Неокласически подход към неравенство

- 2.1. Мейнстрийм (стандартен) подход
- 2.2. Принос на Пигу
- 2.3. Принос на Шумпетер
- 2.4. Гледната точка на Кейнсианския модел
- 2.4. Монетариски поглед върху неравенството

3. Институционална критика към проблема за неравенството

4. Неолиберализъм

5. Икономическо равенство и икономическа ефективност

Обобщение

**ВТОРА ГЛАВА: „Неравенство в разпределението на дохода: фактори,
последници, модели на разпределение“**

1. Развитие на неравенството в разпределението на доходите

- 1.1. Неравенството в разпределението на доходите в развитите страни
- 1.2. Подходно неравенство в България

2. Фактори, водещи до ръст на доходното неравенство

- 2.1. Неравенството като резултат от пазарните провали
- 2.2. Влияние на макроикономически фактори
- 2.3. Неравенство и икономическа политика
  - 2.3.1. Рестриктивна икономическа политика
  - 2.3.2. Данъчна политика

2.4. Неравенство и социални политики

- 2.4.1. Образователни политики
- 2.4.2. Здравни политики
- 2.4.3. Синдикална политика
- 2.5. Глобализация и международни съглашения

2.6. Производителност на труда и спред в заплащането

3. Последици от неравенството в доходите

- 3.1. Икономически растеж под потенциала
- 3.2. Голямата депресия и кризата от 2008 г.
- 3.3. Ръст на бедността и социалното изключване
- 3.4. Ограничаване на социална мобилност
- 3.5. Социално напрежение, престъпност и политическа нестабилност
- 3.6. Ограничен достъп до образование
- 3.7. Влошаване на здравословното състояние
- 3.8. Натоварване на социалната система
- 3.9. Влияние върху раждаемостта
- 3.10. Порочна спирала

4. Обобщени модели на разпределение и преразпределение на дохода

- 4.1. Модел на Социално пазарно стопанство
- 4.2. Скандинавски модел
- 4.3. Средиземноморски модел
- 4.4. Англосаксонски модел
- 4.5. Японски модел
- 4.6. Съпоставка на икономическите модели

Обобщение

ТРЕТА ГЛАВА: „Европейски социален фонд и политики за намаляване на неравенството в доходите. Фондът в България от 2007 г. до днес“

1. Европейски социален фонд

- 1.1. Програмен период 2007-2013
- 1.2. Програмен период 2014-2020

2. Европейският социален фонд в България

- 2.1. Програмен период 2007-2013
- 2.2. Програмен период 2014-2020

3. Европейски социален фонд, общо усвоени средства от ЕС и подоходно неравенство

4. Алтернативни политики за намаляване на неравенството в доходите, допълващи фонда

Обобщение

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ПРИЛОЖЕНИЯ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

3. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

3.1. ПЪРВА ГЛАВА: „Теоретични подходи към проблемите на неравенството в разпределението на дохода“

Първа глава обединява подходите на отделните направления в икономическата теория и позициите на основни представители на икономическата наука по отношение на разпределението и преразпределението на доходи. Особено внимание е отделено на класическата, неокласическата и институционалната школа, като в рамките на мейнстрийм модела се разглежда приносът на представители на кейнсианското и пост-кейнсианско направление, монетаризма и неолиберализма. Анализирани са тезата, представена от Артър Оукън, за дилемата между равенство и ефективност, която частично често се извежда на преден план от противниците на преразпределението. Проверява се наличието на единна теория относно неравенството в разпределеното на доходите, която да обединява основните възгледи на отделните представители на икономическата наука.

Първият параграф разглежда проблема за неравенството в рамките на класическата икономическа теория.

Класиците се обединяват около тезата за „невидимата ръка“ на Адам Смит, която осигурява равновесието на пазара и производството и защитават *свободното постигане на лична изгода*, което се очаква да гарантира удовлетворяването на обществените интереси, но това е валидно само на съвършено конкурентни пазари, тъй като при несъвършено конкурентен пазар, в резултат на преследване на собствената си печалба, едни стопански субекти ще получават по-високи доходи от други и това ще рефлектира върху неравенството в разпределението на дохода.

Класиците приемат, че целта на икономическата теория е да се гарантира растеж на икономиката, но поставянето на проблема за растежа в основата на икономическата теория, хвърля сянка върху социалните проблеми като неравенство и бедност, които минават на заден план.

Основна характеристика на класическата школа е „трудовата теория за стойността“. Доходът се разпределя между трима участника в производствения процес, като всеки производствен фактор получава дял от дохода, но класиците се обединяват

около тезата, че *стойност се създава единствено и само чрез труда*. Класиците приемат, че капиталът не създава стойност, а само пренася вече създадена такава в стойността на крайния продукт, което поставя под въпрос дела на капитала и дохода на капиталиста. В процеса на развитието си трудовата теория за стойността се радикализира, но тя дава обяснение за концентрацията на доходите в рамките на своите предпоставки. Това се дължи на принудата работниците да приемат по-ниско от полагащото им се заплащане, като по този начин остатъкът се присвоява от капиталиста. Класиците извеждат принципа за безкрайно натрупване на капитала чрез превръщане печалбата на капиталиста отново в капитал. Този процес води до концентрация на производствени средства в ръцете на малка част от обществото. Така представителите на класическата школа стигат до заключението, че този начин на производствени отношения води до крайно нарастване на неравенството в доходите.

При класиците подходът към разпределението на доходите е свързан *със собствеността върху производствените фактори*, а не толкова с тяхното количество. Именно това е връзката на класическата школа с институционализма и същевременно разликата ѝ с неокласическото направление.

Вторият параграф разглежда неокласическия подход към неравенството в разпределението на доходите, където се унаследяват някои от разбиранията на класическата школа, но се наблюдават и съществени изменения. Проблемът вече се разглежда от един по-широк кръг икономисти, в чиито тези се наблюдават съществени различия.

Въпросът за дела на капитала и печалбата на капиталиста намира своя отговор в тезата за *функционалното разпределение на доходите*. В неокласическата теория притежанието на и разпореждането с различните производствени фактори, както и ценообразуването на факторните пазари, определят доходите на стопанските субекти. Тезата се гради около възвръщаемостта от факторите за производство като в основата ѝ лежи *теорията за пределната производителност*, която обосновава големите различия в доходите между отделните стопански субекти и позволява да се *оправдаят високите нива на подоходно неравенство* в рамките на неокласическата ортодоксия.

Ключов момент е разбирането, че работната заплата като „цена на труда“ следва да се определя от пазарните правила като всички останали цени. В стандартната неокласическа икономическа теория безработицата в капиталистическите общества се определя като резултат от държавни регулации или синдикална намеса, които не позволяват на работната заплата да се приспособява към колебанията в търсенето и

предлагането на труд. Безработицата обикновено се посочва като един от основните фактори, влияещи върху неравенството в разпределението на доходите, а според стандартната неklasическа теория, безработицата е основно доброволна, тъй като работодателите са склонни да наемат по-голямо количество труд при по-ниски разходи за работни заплати.

Представителите на мейнстрийм модела приемат, че *размерът на инвестициите зависи от размера на спестяванията*, а спестявания се генерират чрез въздържане от потребление. В резултат на това те отстояват тезата, че концентрацията на доходите в ръцете на по-малка група ще доведе до повече спестявания, които ще се трансформират в инвестиции и ще създадат работни места. Спестяванията обаче са необходимо, но не и достатъчно условие за наличието на инвестиции, тъй като решенията за спестяване или инвестиране се вземат от различни стопански субекти и обикновено са в обратнопропорционална връзка по време на бизнес цикъла.

Артър Пигу изгражда икономическата теория на благосъстоянието, в която централно място заемат разпределението и преразпределението на дохода от богати към бедни, данъчната политика и трансферите, влиянието им върху националния доход, както и връзката доход – полезност. Намалването на неравенството вече се разглежда в два паралелни аспекта. От една страна, то ще доведе до ръст на благосъстоянието на по-бедните домакинства, а от друга, и в резултат на подобреното благосъстояние, ще се наблюдава и икономически растеж – *посочва се връзката между спада в неравенството, инвестирането в бедните и икономическия растеж*.

Пигу разглежда парите като: 1) средство за размяна, при което високите данъци няма да намалят мотивите при богатите, тъй като намаляването на техния доход, ще увеличи полезността за тях от единица доход; и 2) средство за натрупване, при което пределна полезност на парите като благо не съществува. Тези заключения дават основание за нов поглед върху преразпределението на доходи от богатите към бедните. Въпреки това Пигу не стига до крайности при преразпределението. Според него държавната намеса за преразпределение на дохода трябва да осигурява запазване или нарастване на общото благосъстояние на обществото. Трансферът на средства от богатите към бедните индивиди е приложим, след като не се наблюдава спад в производството и няма противопоставяне на по-високото равенство срещу по-нисък икономически растеж.

Според Шумпетер, капитализмът е форма на икономическа промяна, при която безработицата е в резултат на съзидателното разрушение, докато Пигу вижда тази

промяна като процес, който може да се контролира и насочва така, че да не рефлектира негативно върху нискодоходните групи.

Гледната точка на Кейнсианския модел също акцентира върху негативите от крайната диференциация в доходите, като се посочва *загубата на икономическо благосъстояние* и при този процес. Кейнс недвусмислено подчертава връзката между намаляването на неравенството и икономическия растеж. На преден план се извежда ролята на държавата чрез данъчната политика и социалните трансфери, за извършване на преразпределение на пазарния доход в светлината на тезата за ефективно търсене и постигане на пълна заетост. Разглежда се влиянието на спада в потреблението, което допринася за намаляването на инвестициите, а оттук и негативното отражение върху заетостта на ресурсите, включително и трудовите, което води до нарастване на безработицата. Кейнсианският модел поставя под въпрос монетарната политика като единствено възможна за осигуряването на икономически растеж, тъй като според представителите на това направление рестриктивната монетарна политика има силен потенциал да забави икономическото развитие, но експанзивната се явява като необходимо, но не и достатъчно условие за растеж.

Калецки споделя твърдението, че работническите сдружения могат да доведат до по-справедливо разпределение на дохода, а това намалява монополизацията в икономиката и всички негативни последици от нея.

Галбрейт е на мнение, че високото неравенство в разпределението на дохода прави икономиката зависима от високите нива на инвестиции или високите нива на консумация на луксозни стоки или и двете, а те силно се влияят от състоянието на капиталовите пазари

Робинсън остро критикува мейнстрийм икономикса и тезата за пазарното равновесие. Тя също стига до заключението, че един ръст в неравенството ще доведе едновременно до спад на благосъстоянието и на икономическия растеж и споделя мнението, че трябва да се въведе политика по доходите, която да поддържа относителната структура на заплатите и да обвързва ръста на реалната заплата със *средния ръст на производителността* за икономиката. Според нея не се наблюдава измерване на пределната производителност, а има измерване единствено и само на заплатите, поради което тя не може да бъде основа за разпределението на дохода.

Монетаристите отстояват принципите на свободния пазар и отреждат основно място на Централната банка, въпреки че според Фридман тя не е в състояние да регулира лихвените проценти. Те се фокусират предимно върху контролирането на инфлацията,

като въпросите за *постигане на пълна заетост* и ръст на икономиката остават на втори план, което оказва влияние върху неравенството в доходите. Фридман, заявява, че значителната инфлация винаги и навсякъде е монетарно явление и оспорва популярната теза, че синдикалните организации, благодарение на монополната си власт, изтласкват работната заплата нагоре. Ръстът на заплатите е резултат от инфлацията, а не причина за нея.

Фридман отстоява позицията, че по-големите държавни разходи не могат да доведат до по-бърз ръст на паричната маса и по-висока инфлация, ако допълнителните разходи се финансират чрез данъци, което дава основание да се приеме, че в икономиката могат да се прилагат по-стръмни прогресивни данъчни ставки.

Третият параграф разглежда отношението на институционалната школа към високите нива на неравенство. Тя критикува тезите на консервативния неокласически икономикс и отстоява позицията за държавно регулиране в известна степен, особено по отношение на проблеми на социална тематика. Институционалистите приемат тезата за по-равномерно разпределение на доходите, като по този начин се доближават до Пигу и Кейнсианския модел. Според тях високото неравенство възпрепятства икономическия растеж, а в общество на изобилие, подоходното неравенство и крайната бедност не са необходими. Те са в резултат от институционална подредба.

Схващането за разпределението на доходите наподобява това в статично състояние – за да има дадена група по-високи доходи, друга трябва да има по-ниски такива.

Институционалистите разглеждат спестяването като резултат от неравенството, а не като отложено потребление. В по-голямото равенство те виждат по-стабилното функциониране на икономиката.

Четвъртият параграф представя неолибералните възгледи за диференциацията в доходите, които се градят около тезите на Хайек. Той настоява за крайно ограничение в намесата на държавата в икономиката и изгражда концепцията за спонтанния ред, при който всички индивиди получават равен шанс и следва да бъдат третирани еднакво, което е в основата на концепцията за справедливо отношение. Този ред се определя като игра на създаване на богатство, изходът от която зависи от уменията, шанса и силата. Достигането на дадено състояние, въпреки действията на лицата не може да се нарече справедливо или несправедливо, защото при спонтанния ред създаденото състояние не е съзнателна цел на индивидуалното поведение. На тази база неолибералите правят заключението, че намесата в разпределението на дохода сама по себе си е несправедлив акт и че социалната справедливост е най-сериозната заплаха за

повечето ценности на свободното общество. Правилата за справедливо поведение единствено могат да осигурят шансове за всички, но дори и при равни шансове винаги ще има печеливши и губещи.

Неолибералите оправдават свръхголемите богатства, спечелени на пазара, въпреки че ограничават равния шанс. Според тях социалният проблем не е достатъчно основание за намеса на пазара. Бедността трябва да продължи да съществува – все някой трябва да е на дъното на стълбицата.

Неолибералите са на мнение, че естествените монополи, могат да съществуват, и не монополните, а профсъюзните обединения застрашават свободния пазар. Тук проличава двоякото отношение към производствените фактори.

Всички социални аспекти на икономиката, които могат да повлияят положително върху намаляване на доходното неравенство остават на заден план. Неолибералите отстояват тезата за намаляване на високите данъчни ставки за богатите и значително свиване на социалните трансфери. Държавата трябва да се ангажира в осигуряване на образование само на непълнолетните – всички останали трябва да плащат. Хайек вижда в безработицата социалната цена, която трябва да се плати за по-ниската инфлация, но тази теза, е опровергана от Фридман.

Петият параграф разглежда концепцията за т. нар. замяна между икономическо равенство и икономическа ефективност, която често се изтъква от противниците на преразпределението на доходите.

Оукън застъпва идеята, че равенството на възможностите и равенството на дохода, трябва да се разглеждат като допълващи се, вместо като конкуриращи се цели. Въпреки това равенството във възможностите за образование може да доведе до равенство в доходите само в средната и долната класа, но като цяло не може да доведе до изкачване на хората от средната в горната класа.

Примерът на Оукън с „пробитата кофа“ се превръща в емблематичен по отношение на преразпределението. Той приема за допустими до 60% „течове от кофата“, но според него, дори и при 99% течове от пробитата кофа, не може категорично да се заяви дали преразпределението трябва или не трябва да се осъществи.

Андреас подлага на съмнение тезата за замяната на икономическо равенство срещу икономическата ефективност и показва, че става въпрос за крива равенство-ефективност, а не за замяна. В двата края на спектъра, при съвършено неравенство и съвършено равенство, ще се наблюдава изключително ниска икономическа ефективност, докато в средата по-високото равенство води до по-висока ефективност.

3.2. ВТОРА ГЛАВА: „Неравенство в разпределението на дохода: фактори, последици, модели на разпределение“

Втора глава представя картината на измененията в подходното неравенство в някои от развитите страни и България. Представени са водещите фактори по отношение на нарастване на диференциацията в доходите, като се групират по определени признаци. Изведени са по-значимите последици, които са в състояние да обхванат цялото общество в даден регион или страна. Анализирани са съвременните пет икономически модела, като са посочени начините за разпределение и преразпределение на доходите и е изведен трендът на развитие на неравенството във всеки един от тях.

Първият параграф проследява динамиката на подходното неравенство в развитите страни. От началото на 80-те години на 20 век, а при някои от страните от 90-те, се наблюдава ясно очертана тенденция на увеличаване на диференциацията в доходите. В България този процес започва с прехода от централно управлявано стопанство към пазарна икономика, при който е нормално да се наблюдава някакво нарастване, но за страната ни е установен значителен ръст на неравенството в сравнително кратък период. Към днешна дата, България е с най-високи нива на коефициента на Джини в рамките на Европейския съюз, за което принос има и замяната на прогресивното данъчно облагане с пропорционална данъчна ставка за доходите от труд и капитал.

Вторият параграф се занимава с множество фактори, водещи до ръст на неравенството. Тук се акцентира на факторите с най-силен негативен ефект и най-широко въздействие върху обществените групи.

Анализът започва с **пазарните провали**, които включват *теорията за процеждането*, но анализът показва, че облагите не се процеждат, нито при предавателния механизъм на фискалната политика, нито при този на монетарната политика. Като причина за това се изтъква фактът, че ръстът на заетостта при нискоквалифицираните работници, които съставляват значителна част от нискодоходните групи, се намират в края на двата механизма.

От *нестабилността на пазарите* най-засегнати в негативен план се явяват ниско- и среднодоходните групи. През последната финансово-икономическа криза, част от загубите на долните 90% се превръщат в приходи за топ 10%.

Асиметричната информация допълнително утежнява положението на по-бедните представители на обществото, тъй като чрез нея едни стопански субекти извличат ползи за сметка на други такива.

Монополизацията е източник на икономическа власт, а концентрацията на доходи води до подчиняване на държавата на силата на капитала. Това изкривява пазара и води до нарастване на неравенството.

Търсенето на икономическа рента се определя от Стиглиц като получаването на доход не като компенсация за създаденото богатство, а чрез заграбване на по-голям дял от богатството, което така или иначе би се произвело в икономиката. Монополите са основни играчи в търсенето на рента.

Търсенето на рента е тясно свързано с *лобизма*. Колкото по-малка и богатата е групата, толкова по-лесно е за нея да лобира. Това поставя в привилегировано положение най-богатите представители на обществото, като им осигурява икономически предимства и концентрация на доходи.

Укриването на данъци в значителни размери, което се наблюдава при богатите, ограничава преразпределението и се отразява негативно върху услугите като образование и здравеопазване, социалните трансфери и неравенството.

Ограниченият достъп до финансови услуги и кредити не позволява на нискодоходните групи да се възползват от възможностите за бизнес, които предоставя пазарът.

Влиянието на макроикономически фактори като икономически цикъл, инфлация и безработица водят до нарастване на неравенството. При *икономическия цикъл*, когато икономиката излиза от криза, най-бързо се възстановяват най-богатите, което им позволява допълнително да се откъснат напред в доходното разпределение.

Инфлацията засяга предимно онези, които имат налични пари, недостатъчни за инвестиране, а такива стопански субекти са предимно от средната класа и някои лица от нискодоходните групи.

Увеличаването на *безработицата* засяга не само конкретните съкратени лица, но и техните домакинства, а представителите на долните децили са първите уволнени и последните назначени, съответно при рецесия и подем. Така те изостават в доходно отношение.

Структурните промени засегнаха в негативен план големи части от обществото, особено в процеса на деиндустриализацията на развитите страни и доведоха да ръст на

неравенството при тях. Въпреки положителните тенденции за някои развиващи се държави, неравенството на глобално равнище нараства.

Икономическата политика се отразява негативно в две направления. На първо място *политиката на остеритет*, води до по-ниски социални трансфери, пенсиите и услугите, ползвани главно от ниско- и среднодоходните групи. На второ място на *данъчната политика*, насочена към намаляване на прогресията в данъчните ставки и осигуряване на приходи в бюджета като се залага в голяма степен на косвените данъци, засилва тенденцията на доходно неравенство.

Отслабването на **социалните политики**, главно чрез по-слабо финансиране на *образованието* и *здравеопазването* засягат долните квинтили, които трудно биха си осигурили високо количество на тези услуги. Освен това мерките, водещи до отслабване на *синдикалните организации* поставят работодателите в привилегировано положение на масата на преговорите.

Глобализацията и международните съглашения осигуряват възможности за големите международни компании, които изтласкват малките регионални и национални такива в периферията на сектора, а впоследствие могат да постигнат и монополно или олигополно положение на световните пазари. Това води до концентрация на доходите от капитал в глобален мащаб.

Прекъсването на връзката между **производителността на труда** и заплащането от началото на 80-те години, както и **спредът в заплащането** в рамките на дадено предприятие, водят до изоставане в доходите от труд особено за долните децили и ръст на неравенството.

Третият параграф изследва последиците от неравенството в разпределението на доходите, като предпоставката за сила на ефекта и широчина на въздействието е приложима и тук.

Една от най-значимите последици е **икономическият растеж под потенциала**, като Стиглиц посочва, че неравенството задушава, ограничава и спира растежа на база четири причини:

- средната класа е твърде слаба, за да поддържа икономическия растеж чрез потребителското търсене;
- спадът в доходите на средната класа не им позволява да инвестират в своето бъдеще чрез образование за себе си и децата си или чрез започване и подобряване на бизнес начинание;

- отслабването на средната класа води до по-ниски данъчни постъпления и свиване на важните обществени услуги;
- неравенството е свързано с по-чести и **по-силни циклични колебания в икономиката**, които я правят по-волатилна и уязвима.

Стиглиц, Дийтън и Кругман посочват, че неравенството е една от основните причини за финансовата криза от 2008 г., както и причина за по-бавното възстановяване след това. Тезата се потвърждава и от икономисти на Международния валутен фонд.

Неравенството в доходите на населението се явява основен рисков фактор за изпадане в **бедност и социалното изключване**, които влияят както върху качеството на живот на индивидите, така и върху справедливостта и кохезията в обществото като цяло.

Ограничаване на социалната мобилност се наблюдава в общества с високи нива на подходяща диференциация, сред които и България. По този начин на богатите деца е предопределено за растат богати, докато за бедните деца е много по-вероятно да останат бедни, дори когато пораснат. Социалната мобилност се влияе и от разходите за образование, тъй като се приема, че по-доброто и по-високото образование осигуряват по-високи доходи.

Въпреки, че известно неравенство е необходимо за ефективното функциониране на пазарната икономика чрез създаване на стимули, по-високите нива водят до **социално напрежение, престъпност и политическа нестабилност**. Те на свой ред могат да отблъснат потенциални местни и чуждестранни инвеститори, като по този начин доведат до по-ниски икономически показатели, които рефлектират върху всички подходящи групи.

Ограничаване на достъпа до образование за по-бедните и **влошаване на здравословното състояние** за големи групи от обществото, също рефлектират върху икономическия растеж чрез спад в пределната производителност, спад в изобретенията и нововъведенията, съкратен период на активна трудоспособна възраст. Освен това, се влошава и общото здравословно състояние на нацията, включително и на високодоходните групи.

Вследствие на високото неравенство и увеличаване броя на лицата в риск от бедност или социално изключване се **натоварва социалната система**. Това изисква по-големи разходи за социални трансфери. Освен това честотата на **ражданията** в тийнейджърска възраст е по-голяма в общества, в които има повече разводи, разделени

родители, ниска степен на доверие, ниска социална сплотеност, висока безработица, бедност и престъпност.

Представените по-горе последици водят до завихряне на големи групи в **спирала**, водеща до порочен кръг, от който може да се излезе само чрез външна намеса за дадения стопански субект. Този процес може да се разглежда като неизползване потенциала на нацията, което се отразява върху цялото общество.

Четвъртият параграф представя обобщени модели на разпределение и начините и степента на преразпределение на доходите. Разглеждат се четирите основни модела, които се наблюдават в Европа и Японският модел. На тази база се прави съпоставка на икономическите модели по подбрани критерии и се извеждат общите тенденции.

Таблица 1.

Съпоставка на съвременните икономически модели по подбрани критерии

Критерии / Модели	Японски	Контин.	Скандин.	Средиземн.	Англосакс.
Прогресия в данъчното облагане	+	+	++	-	-
Социална политика	+	+	++	--	-
Разлика в заплащането между работници и висши мениджъри	--	-	-	+	++
Равнище на бедност	-	-	-	+	+
Равнище на бедност при децата	+	-	-	+	+
Материални лишения	-	-	-	++	+
Достъп до образование	+	+	+	+	-
Достъп до здравеопазване	+	+	+	-	-
Средна продължителност на живот	+	+	+	+	+
Проактивна политика на държавата	+	+	+	-	-
Роля на синдикалните организации	+	+	++	-	-
Безработица	--	-	-	+	-
Младежка безработица	-	-	-	++	-
Участие на работната сила	+	+	+	-	+
Неравенство при пазарния доход	+	+	+	+	+
Неравенство при располагаемия доход	-	-	--	+	++
S80/S20	-	-	-	+	+
Индекс на Палма	-	-	-	+	+
- ниско, + високо					

Източник: Собствена таблица на база данни от SWIID, Eurostat, OECD Stat и The World Bank.

По този начин моделите се делят условно на две групи. От една страна това са японският, континенталният и скандинавският модели, а от друга средиземноморският и англосаксонският такива. Първата група се характеризира с по-стръмна прогресия в данъчното облагане, по-мощна и всеобхватна социална политика, по-силна роля на синдикалните организации и значително по-ниско неравенство при располагаемия

доход, измерено чрез коефициента на Джини. При втората група се наблюдава по-слаба социална политика, ясно изразени материални лишения и относително високи нива на обща и младежка безработица. Скандинавският и японският модел се характеризират със слаб положителен тренд на нарастване на неравенството, докато при средиземноморския и англосаксонския тенденцията е много силно изразена. Само при континенталния модел се наблюдава отрицателен тренд. За съжаление, в България се наблюдава комбинация от характеристики на средиземноморския и англосаксонския икономически модели, като преобладаващ е вторият модел на разпределение.

3.3. ТРЕТА ГЛАВА: „Европейски социален фонд и политики за намаляване на неравенството в доходите. Фондът в България от 2007 г. до днес“

Трета глава се фокусира върху Европейския социален фонд, като основен структурен фонд на Съюза. Анализирани са разпределението на средства по държави от ЕС и усвояването им по години от 2007 г. насам. Разглеждат се очакванията за програмен период 2014-2020. Специално внимание е отделено на усвояването на средства в България. Направен е корелационен и регресионен анализ между величините: средства по Европейския социален фонд, средства по Европейските структурни и инвестиционни фондове, коефициент на Джини и отделни променливи, които се явяват фактори за или последици от крайната диференциация в доходите. Посочва се средата за успешна реализация на програмите, финансирани от Европейския социален фонд.

Първият параграф разглежда Европейският социален фонд (ЕСФ) като вниманието се насочва към два програмни периода 2007-2013 и 2014-2020. През първия период фондът разполага с малко над 76 млрд. евро, разходвани главно за Подобряване на човешкия капитал, Подобряване на достъпа до заетост и устойчивост, Повишаване приспособимостта на работниците и фирмите и Подобряване на социалното включване. Тези направления имат връзка с представените във втора глава фактори и последици от подходящото неравенство. Трябва да се подчертае, че нито една страна в рамките на Съюза не успява да усвои всички средства към края на периода. Едва в края на 2015 г. се постигат относително добри резултати по отношение на усвояването. Не се постига и заложения брой участници като средното ниво се отклонява значително от очакванията. Въпреки това неактивни и безработни съставляваха малко над 2/3 от всички лица по проекти и програми на ЕСФ. Общо лицата в трудоспособна възраст са

почти 94%. Малък е делът на представителите на уязвимите групи, които най-силно се нуждаят от чужда помощ, за да се измъкнат от капана на бедността.

През програмния период 2014-2020 ЕСФ си поставя три задачи в съответствие с основните социални проблеми пред Европа, като бедността и социалното изключване, които се явяват последица от неравенството в разпределението на доходите. На първо място насърчаване постигането на високи нива на заетост и на качество на работните места, подобряване достъпът до пазара на труда, предоставяне подкрепа за географската и професионалната мобилност на работниците и улесняване тяхното адаптиране към промените в промишлеността и промените в системата на производство, необходими за устойчиво развитие. Второ, стимулиране постигането на високо ниво на образование и обучение за всички и подпомагане прехода от образование към трудова заетост за младите хора. Трето, борба с бедността, подобряване на социалното приобщаване и насърчаване на равенството между половете, недискриминацията и равните възможности, като по този начин допринася за изпълнение на приоритетите на Съюза за засилване на икономическото, социалното и териториалното сближаване. Междинните резултати и заложените цели на стратегията „Европа 2020“ показват, че ЕС ще трябва да положи сериозни усилия в тези насоки.

Вторият параграф представя ЕСФ в България. През програмния период 2007-2013 ЕСФ финансираше две оперативни програми в България: ОП „Развитие на човешките ресурси“ и ОП „Административен капацитет“, като първата разполагаше с 87% от средствата по фонда. Оперативна програма „РЧР“ напълно отговаряше на Стратегическите насоки на Общността за сближаване. В нея бяха очертани три специфични цели: 1) повишаване предлагането на труд и качеството на работната сила; 2) увеличено инвестиране в човешкия капитал чрез по-добро и по-достъпно образование; 3) повече социален капитал, партньорства и мрежи, развитие на социалната икономика. Усвояването на средства по ЕСФ през програмния период 2007-2013 сериозно се разминаваше по отношение на очакванията. До 2012 г. България не можа да постигне предварително заложената норма на усвояване, като за тези шест години бяха усвоени едва 31,6%. От 2011 г. започна прогресивно нарастване на разходваните суми като пикът беше към края на 2013 г. Едно от обясненията за този бум в края на програмния период може да бъде форсиране на отпускането на средства, с цел да не се изгубят, тъй като не могат да се прехвърлят за следващ програмен период. Участниците по проекти, финансирани от ЕСФ бяха малко над 2,63 млн. души. Разпределението на лицата по отношение на участие в пазара на труда показва, че

превес е бил даден на неактивните лица, които бяха над 61,5% от всички участници. Делът им беше почти два пъти по-голям от средния за Съюза. Заетите бяха 31%, което се доближава до средните стойности за ЕС. Безработните заеха най-малка част от общия брой участници с едва 7,5%. Делът на най-уязвимите групи е 12,5%.

През новия програмен период, България ще получи финансиране от ЕС в размер на 9,88 млрд. евро. С най-голям дял е Европейският фонд за регионално развитие с 36,1%. Приоритетни оси по ОП „Развитие на човешките ресурси“ за 2014-2020 г. почти преповтарят тези от предходния период. Индикаторите по оперативната програма обхващат редица показатели за безработни и неактивни лица, хора с увреждания, лица в неравностойно положение, роми, мигранти, деца и др.

Третият параграф изследва наличието на зависимост между ЕСФ и неравенството чрез корелационен и регресионен анализ по данни от динамични статистически редове, тъй като се приема, че това е достатъчно надежден статистически метод, при цялата условност на този подход. Използваните статистически данни са за период от 2007 г. до 2014-2015 г., тъй като усвояването на средства за програмен период 2007-2013 не приключва в края на периода. За проверка относно наличието на автокорелация в остатъчните компоненти се прилага критерия на Дърбин-Уотсън.

Регресионният анализ между променливите усвоени средства по ЕСФ в млн. евро и коефициент на Джини за разполагаемия доход показва, че в 6 от общо 27 държави съществува силна корелационна зависимост. В три държави, тя е положителна и в други три – отрицателна. Тези резултати са изненадващи като се вземат предвид насоките и сферите на финансиране от страна на ЕСФ.

Тъй като при обработването на литературните източници бе установено, че и другите Европейски структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ) също влияят върху фактори за и последици от подходното неравенство, е направен регресионен анализ на статистическите данни и с променливата общо усвоени средства от Европейски структурни и инвестиционни фондове. Тук при 9 държави се наблюдава статистически значима корелационна зависимост, като при 6 страни тя е еднопосочна, а при три противоположна, което също е изненадващо, като се вземат под внимание целите на ЕСИФ.

Отделните регресионни анализи между променливите усвоени средства по ЕСФ или ЕСИФ от една страна и различни променливи от друга, имащи отношение към неравенството в разпределението на дохода също дават резултати, в повечето случаи в противоречие с очакваните. Като примери могат да се посочат таблици от 2 до 5.

Таблица 2.

**Усвоени средства по ЕСФ / ЕСИФ в млрд. евро и дял на младежката
безработица за ЕС-27**

	Коеф. на корелация (R) / Стандарт. коеф. (Beta)	Коеф. на детерминация (R Square)	Нестандарт. коеф. (B)	Значимост (Sig.)
ЕСФ	,978	,956	,772	,000
Общо финансиране от ЕС	,962	,926	,176	,000
Независима променлива: (Константа), Усвоени средства по ЕСФ / Общо усвоени средства по ЕСИФ в млрд. евро				
Зависима променлива: Дял на младежката безработица				

Източник: Собствена таблица

Таблица 3.

**Усвоени средства по ЕСФ / ЕСИФ в млрд. евро и брой на лицата в риск от
бедност или социално изключване за ЕС-27**

	Коеф. на корелация (R) / Стандарт. коеф. (Beta)	Коеф. на детерминация (R Square)	Нестандарт. коеф. (B)	Значимост (Sig.)
ЕСФ	,612	,374	,435	,107
Общо финансиране от ЕС	,648	,420	,107	,082
Независима променлива: (Константа), Усвоени средства по ЕСФ / Общо усвоени средства по ЕСИФ в млрд. евро				
Зависима променлива: Брой на лицата в РБСИ				

Източник: Собствена таблица

Таблица 4.

Усвоени средства по ЕСФ в млрд. евро и дял на безработните в ЕС-27

	Коеф. на корелация (R) / Стандарт. коеф. (Beta)	Коеф. на детерминация (R Square)	Нестандарт. коеф. (B)	Значимост (Sig.)
ЕСФ	,975	,951	,361	000
Независима променлива: (Константа), Усвоени средства по ЕСФ в млн. евро				
Зависима променлива: Безработица				

Източник: Собствена таблица

Таблица 5.

**Усвоени средства по ЕСФ / ЕСИФ в млрд. евро и дял на работещи бедни за
ЕС-27**

	Коеф. на корелация (R) / Стандарт. коеф. (Beta)	Коеф. на детерминация (R Square)	Нестандарт. коеф. (B)	Значимост (Sig.)
ЕСФ	,706	,498	,081	,051
Общо финансиране от ЕС	,794	,631	,021	,019
Независима променлива: (Константа), Усвоени средства по ЕСФ / Общо усвоени средства по ЕСИФ в млрд. евро				
Зависима променлива: Дял на работещи бедни				

Източник: Собствена таблица

Четвъртият параграф предлага алтернативни политики за намаляване на неравенството в дохода, изведени на база анализа на факторите, последиците и обобщените модели за разпределение и преразпределение на дохода във втора глава. Целта е по този начин да се създаде по-благоприятна среда за реализиране на програмите, финансирани по линия на ЕСФ.

Необходими са промени в данъчната политика, които да бъдат насочени към въвеждане на стръмно прогресивно данъчно облагане, както за доходите от труд, така и за доходите от капитал, което да увеличи тежестта на доходното облагане за сметка на спад в тежестта на косвените данъци.

Необходимо е въвеждането на по-висок таван за социалните осигуровки, ако самото му премахване, ще доведе до по-сериозни вторични ефекти.

Направено е предложение за въвеждане на диапазон на бедността, който да замени съществуващия праг. Това ще помогне на лицата отгласнали се от дъното, да не се озоват отново там.

Трябва да се преосмисли пенсионната реформа в Съюза, както и в отделните държави. Тъй като временният положителен ефект може да се окаже с много сериозни негативни последици в бъдеще за по-слаборазвитите страни.

Политиката по доходите е основен фактор за намаляване на неравенството в дадена страна, а като вторичен ефект от нея е и изменението в съвкупното търсене, а оттук и в инвестициите и заетостта. Тя не бива да се основава на намаляване на данъчната и осигурителна тежест за работодателите.

Членството в синдикалните организации също оказва сериозно влияние върху доходното неравенство и определя средата за по-успешна реализация на ЕСФ.

Колкото по-голяма е дадена синдикална организация, толкова по-значима е силата ѝ на масата на преговорите.

Понижаването на безработицата не винаги се явява основен фактор за намаляване на доходното неравенство, както се смята от изключително голяма част от икономисти с безспорен авторитет и международни организации. Анализът показва, че то е необходимо, но не и достатъчно условие за справянето с проблема.

Тъй като фондът не е в състояние да предотврати водещите фактори за нарастването на неравенството в разпределението на доходите, то усилията му следва да се насочат към елиминиране или смекчаване на последиците от това и да бъде само допълващ, а не да се разчита на него като на основен инструмент за справяне със социалните проблеми.

3.4. Заключение

Неравенството в разпределението на доходите, основен обект на дисертационното изследване, се превръща в изключително актуален проблем за съвременното общество. Изменението в доходното разпределение в повечето случаи е относително бавен икономически процес, затова много често успява да остане извън полезрението на учените за дълги периоди от време. Поради това, едва през последните няколко години започна да му се обръща по-сериозно внимание, когато обществото достигна до все по-задълбочаваща се крайна диференциация в доходите.

Концентрацията на доходи в продължение на десетилетия в ръцете на все по-малка част от стопанските субекти, както на национално, така и на глобално равнище също изисква значително време за евентуално по-равномерното им разпределение. Според възгледите на представителите на отделните икономически школи и направления, свободния пазар не е в състояние сам да осигури такова разпределение на доходите. Това становище се споделя и от съвременни изследователи на проблема в икономическата наука. Тази теза аргументира и налага една по-сериозна намеса от страна на държавата в икономиката, която да осигури оптимално преразпределение на дохода. Намаляването на крайната диференциация в доходите е един от съществените елементи за постигане на устойчиво развитие, което постепенно се превръща в основна цел, както на страните-членки на Европейския съюз, така и в глобален мащаб.

В Европейския съюз се гледа изключително сериозно на политиката на сближаване и намаляване на различията между отделните региони. Поради това една значителна

част от финансирането от страна на Общността задължително се насочва към предотвратяване на основните фактори и справяне със значителните последици от неравенството в разпределението на дохода по линия на Европейския социален фонд.

Очакваният положителен ефект, от дейностите по линия на Европейския социален фонд не се наблюдава повсеместно. Проведеният корелационен и регресионен анализ между различните променливи недвусмислено показва, че финансирането от страна на Европейския социален фонд, както и общо от Европейските структурни и инвестиционни фондове, не са в състояние да повлияят положително върху неравенството в разпределението на доходите. При едва три държави от Европейския съюз се наблюдава противоположна, статистически значима корелационна зависимост между усвояването на средства и коефициента на Джини. На ниво ЕС-27 такава зависимост отсъства. Това показва, че в икономиките на Общността съществуват *други фактори с много по-силно изразено влияние*, отколкото финансирането от страна на Съюза. *Наднационалното финансиране от страна на Европейския съюз, както по линия на ЕСФ, така и общо от ЕСИФ, не е в състояние видимо да повлияе върху неравенството в разпределението на доходите в страните-членки и в рамките на Съюза като цяло.* Това показва, че един модел на функциониране на икономиката, който би разчитал на средства от *външни* финансови институции за справяне с крайните нива на подходяща диференциация няма да бъде *устойчив* и няма да постигне очакваните резултати. Проблемът при високите нива на неравенство не е увеличаването на тортата, а нейното по-равномерно разпределение. Прокрадва се съмнението за общата ефективност на ЕСИФ по отношение постигането на целите на политиките по *сближаване, устойчиво развитие и борба с бедността и социалното изключване.* Това налага погледът на икономистите и политиците да се насочи *навътре* към националните икономически и социални политики, които имат ефект върху измененията в неравенството, като задължително се взема под внимание влиянието на Общия пазар и процесите на глобализация в регионален и световен мащаб. Такъв подход ще има значително *по-устойчив* характер в средносрочен и дългосрочен план.

Европейският социален фонд ще има положителен ефект върху намаляване на високите нива на подходящото неравенство, когато влиянието на по-значими от него фактори бъде смекчено. По този начин ще се осигурят необходимите социално-икономически условия. Такава среда може да се изгради чрез данъчната политика, насочена към по-стръмно прогресивно данъчно облагане върху доходите от труд и капитал; социалната политика, подпомагаща нискодоходните групи да разкъсат

порочния кръг; политиката по доходите, определяща минимални работни заплати в различните браншове, които не се различават значително от реалните такива и синдикалната политика, която да засили и плътността на синдикалното членство, както по региони, така и по отрасли. Фондът ще се отрази благоприятно върху неравенството в доходите при наличието на определени условия.

Мерките за намаляване на неравенството трябва да бъдат основно на национално равнище, а външното финансиране да се разглежда като допълващ елемент, който не бива да противодейства чрез концентрация на средства на предприетите национални политики.

Инвестициите в образование и здравеопазване оказват влияние върху заетостта, но изследването на връзката между увеличаване на заетостта и намаляването на неравенството също постави под известно съмнение универсалността на тази мярка. Емпиричните данни показаха, че при значителен брой развити държави в достатъчно дълги периоди от време се наблюдава сериозен спад в безработицата паралелно с ръст на неравенството в разполагаемия доход. Доказа се, че зависимостта между измененията в нивата на безработица и коефициента на Джини не е двупосочна и не следва да се представя като такава. При увеличаване на безработицата, особено за сравнително дълъг период от време, по логически път следва и ръст на неравенството; при спад на безработицата обаче, неравенството, в значителен брой развити страни, не намалява. В много случаи се наблюдава увеличение на неравенството или запазване на относително стабилните нива при коефициента на Джини. Освен това беше установен и ръст на неравенството при относително постоянни нива на безработица. Това извежда на преден план валидността и силата на стратегията за борба с крайната диференциация в доходите, бедността, социалното изключване и увеличаването на работещите бедни, единствено посредством обучение, преквалификация и учене през целия живот, без да се набляга на факта, че политиката по доходите, данъчната политика, социалната и синдикалната политики са главен фактор за постигането на желаните резултати.

Цялостно, от дисертационното изследване могат да се направят следните три обобщени заключения:

1. Високите и засилващи се нива на подоходна диференциация се явяват сериозен социално-икономически проблем, сравнително слабо изследван с изключение на последните години, със значителен потенциал да разстрои функционирането на пазарната система и да подкопае политическите и икономически устои на обществото за дълъг период от време;

2. Европейският социален фонд не е в състояние да доведе до икономическо и социално сближаване на отделните региони в рамките на Съюза, тъй като основният двигател на икономическия растеж в тези региони, а именно потреблението, е значително отслабен;

3. Намалването на неравенството в разпределението на доходите само по себе си ще е в състояние да реши множество икономически, социални, политически и дори здравословни проблеми с много по-малко разход на ресурси и човешки капитал, отколкото опитите за справяне с последиците от прогресивно нарастващата диференциация в доходите.

4. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Систематично открояване и съпоставяне на приносите на голям брой школи и направления в икономическата теория, някои от които с противоположни разбирания по проблемите на икономическото неравенство в доходите.

- Широкообхватно представяне на актуалните проблеми на неравенството, произхождащи и развиващи се като резултат от световната икономическа криза 2008 г. В това число систематизиране на факторите и последиците от тенденцията на ускорено задълбочаване на неравенството между различните доходни групи.

- Специален анализ на влиянието на прилагането на международни съглашения като Транстихоокеанското споразумение и Трансатлантическото партньорство за търговия и инвестиции и Вашингтонския консенсус, при който девет от десетте опорни точки, разпространени чрез международните институции в световната икономика и политика, имат сериозен усилващ ефект върху подходящото неравенство. Множество промишлени сектори и региони у нас също са засегнати в негативен аспект от тези процеси. Всичко това води до ръст на неравенството не само в доходите, но и в благосъстоянието на глобално равнище.

- Изведен е процесът на самонарастване на неравенството, при който даден фактор се явява едновременно причина за и следствие от неравенството. Когато представители на дадено общество се спуснат по спирала на ниски доходи, слаби възможности и ограничен равен шанс, те неимоверно в даден момент се оказват на дъното ѝ, заключени в порочен кръг, от който сами не са в състояние да се измъкнат.

- Съпоставката на моделите на разпределение и преразпределение позволи да се открият сходните черти в двете групи. На тази база се правят предвиждания за

тенденциите на развитие на неравенството в отделните икономики и се извеждат политиките, които могат да противодействат на високите нива на доходна диференциация.

- Изведен е трендът на развитие за всеки модел на разпределение чрез усреднените стойности на коефициента на Джини за страните, следващи различни икономически модели, което позволява да се оценят по-добре прилаганите икономически политики.

- Анализът на наднационалното финансиране по линия на Европейския социален фонд и общо от Европейските структурни и инвестиционни фондове, доведе до неочаквани резултати, имайки предвид насоките и сферите на финансирането. Усвояването на средствата по ЕСФ и ЕСИФ *не води до понижаване на неравенството в разпределението на доходите*, като в някои държави дори се наблюдава силна положителна корелационна зависимост. Освен това, не се наблюдава спад на младежката безработица, спад на дела на безработните и спад на дела на работещите бедни. Отсъства влияние върху броя на лицата в риск от бедност или социално изключване. Това показва, че един модел на функциониране на икономиката, който разчита на средства от външни финансови институции за справяне с крайните нива на доходна диференциация *няма да бъде устойчив и няма да постигне очакваните резултати*. Проблемът при високите нива на неравенство не е увеличаването на тортата, а нейното *по-равномерно разпределение*. Усилията на външното финансиране следва да се насочат към премахване или смекчаване на последиците от крайната доходна диференциация и то да бъде само *допълващо*, а не да се разчита на него като на основен инструмент за справяне със социалните проблеми.

- Синдикалната политика е изведена на нивото на останалите политики за намаляване на неравенството в доходите, въз основа на резултатите от извършените корелационни и регресионни анализи на данните. При двата анализа е налице силна статистически значима противоположна корелационна зависимост между величините.

- Предложение за замяната на прага на бедността с диапазон, който да осигури продължителна помощ за отгласналите се от дъното и да предотврати тяхното повторно озоваване там. Това ще се отрази и върху коефициентите за измерване на неравенството в страната.

- Анализът, направен във втора и трета глава, показва, че увеличаването на заетостта е по-скоро необходимо, но не и достатъчно условие за борба с проблема.

Дори и да се наблюдава някаква положителна тенденция, тя е само с ограничен потенциал и не може да осигури социална мобилност от дъното до върха. Оттук следва прилагането на другите фактори, които играят решаваща роля при справянето с тези предизвикателства. Като такива в дисертационното изследване се посочват данъчна политика, социална политика, политика по доходите и синдикална политика, които в основна степен зависят от следвания икономически модел.

5. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА И ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Миран, П. (2013). Съвременни проявления на ефекта „Рачет“ в условията на икономическа криза. Част първа: Европейски съюз. Научни трудове на Факултета по икономически и социални науки. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 75-94.

2. Миран, П. (2014). Неравенството в разпределението на дохода като външен ефект на неокласическия икономикс. Сборник с доклади от юбилейната научно-практическа конференция с международно участие „Времена на несигурност и рискове: възможности и перспективи за развитие“. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 244-255.

3. Миран, П. (2015). Неравенството в разпределението на дохода като фактор, ограничаващ икономическия растеж. Неолиберализмът и Вашингтонският консенсус като причини за растящото икономическо неравенство. Сборник с доклади от международна научна конференция „Икономически растеж: стимули и ограничения“, ИИИ при БАН. София, ГорексПрес, с. 606-619.

4. Миран, П. (2015). Корелационни зависимости на неравенството в разпределението на дохода и богатството. Сборник с доклади от международната научна конференция „Икономиката в променящия се свят: национални, регионални и глобални измерения“, ИУ – Варна. Варна, Наука и икономика, том 1, с. 371-379.

5. Миран, П. (2016). Пазарните провали като фактор за нарастване на неравенството в разпределението на дохода. (Докладът е изнесен на кръгла маса на тема „Критиката на неокласическия икономикс в светлината на глобалната финансово-икономическа криза от 2008 г.“, организирана от ИУ – Варна на 24 юни, 2016 г.). Докладът е под печат.